

יעל בן חיים

מנהלת החטיבה למדעי הטבע,
האקדמיה הלאומית הישראלית
למדעים

ציטוט מומלץ

בן חיים י. 2025. לקראת מערכות
מזון בנות-קיימא בישראל: ממדע
למדיניות. אקולוגיה וסביבה 16(3).

הד"ח המתואר בכתבה "ממפה את פערי מדיניות המזון בישראל ואת האתגרים הניצבים בפניה כבסיס להתוויית מדיניות להתמרת מערכת המזון בישראל למערכת עמידה יותר, שוויונית יותר ובת-קיימא – כזאת שתאפשר תזונה בריאה לכל אדם" | צילום: הלנה לופז/ pexels

לקראת מערכות מזון בנות-קיימא בישראל: ממדע למדיניות

13 בנובמבר, 2025

[גיליון סתיו 2025 / כרך 16\(3\)](#)

[בקצרה](#)

גילוי נאות: כרכזת ועדת ביטחון תזונתי של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ד"ר יעל בן חיים ריכזה את הכנס המוזכר בכתבה ואת הכנת הדו"ח שבלב הכתבה.

בעקבות שילוב גורמים כלל-עולמיים – בכללם השלכותיה של מגפת הקורונה, הגידול במספר אירועי מזג האוויר הקיצוני, מלחמת רוסיה-אוקראינה, המלחמה בעזה ובישראל והמלחמות האזוריות – התברר עד כמה מערכות המזון הקיימות בישראל פגיעות. חלק ניכר מתושבי ישראל סובלים מבעיות של נשיגות מזון (יכולת לרכישת מזון, affordability) ומאי-ביטחון תזונתי. כלומר, מתרחבת מגמה של תזונה לא בריאה הכוללת מזונות בעיבוד יתר, ונושאת השלכות חמורות על הבריאות. בשל המשברים בישראל ובעולם כולו מן ההכרח לנקוט בדחיפות צעדים למניעת פגיעתם הרעה במערכת המזון. מוערך כי מספר החקלאים בדור הבא בישראל ילך ויפחת, וכי ישנו חלון הזדמנויות צר לשינוי מגמה זו. הצורך בשינוי המגמה גובר בשל התמורות הבין-לאומיות והלאומיות. נוסף על כך, ראוי שמקבלי ההחלטות וקובעי המדיניות ייתנו את דעתם בדחיפות על סוגיות של קיימות שיש להן השלכות בטווח הארוך.

מערכת המזון מורכבת ורב-רבדים, ומתקיימים בה יחסי גומלין דינמיים בין מרכיבים שונים. יש לה יחסי גומלין עם מערכות חיצוניות לה, כגון בריאות, אקולוגיה ואקלים, כלכלה וממשל, והיא מושפעת גם מתחומי מדע וחדשנות ([איור 1](#)). לנוכח הקושי שמציב המפגש בין מערכת מורכבת לאתגרי המציאות ערכה האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים כנס בין-לאומי בשנת 2022 בנושא "[אי-ביטחון תזונתי – המגפה המתמשכת](#)". תוצר מרכזי של הכנס הוא דו"ח מדיניות מדעי (שהתפרסם ביולי 2025, בעברית ובאנגלית): "[לקראת מערכות מזון בנות-קיימא בישראל: ממדע למדיניות](#)"^[2], מאת פרופ' אליזבט בארי ופרופ' ערן פייטלסון מהאוניברסיטה העברית בירושלים וד"ר אמילי סו, לשעבר מהאוניברסיטה העברית בירושלים. הדו"ח מבטא גישה רב-תחומית מקיפה המאפשרת להידרש להיבטים הרבים והמורכבים של סוגיית הביטחון התזונתי. הדו"ח ממפה את פערי מדיניות המזון בישראל ואת האתגרים הניצבים בפניה ([טבלה 1](#)) כבסיס להתוויית מדיניות להתמרת מערכת המזון בישראל למערכת עמידה יותר, שוויונית יותר ובת-קיימא – כזאת שתאפשר תזונה בריאה לכל אדם.

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים
المجمع الوطني الإسرائيلي للعلوم والآداب
THE ISRAEL ACADEMY OF SCIENCES AND HUMANITIES

לקראת מערכות מזון בנות-קיימה בישראל: ממדע למדיניות

דוח מסכם שאושר במועצת האקדמיה ביום ל' באב תשפ"ד / 3 בספטמבר 2024

ירושלים תשפ"ה / 2025

מדיניות
מדע
בישראל

לקריאה בעברית ובאנגלית

איור 1

מערכות ביטחון תזונתי קשורות למערכות אחרות – כמערכת מורכבת מסתגלת

מתוך: בארי (2025) [1].

טבלה 1. האתגרים ומיפוי הבעיות במערכת המזון, על פי מדדי הביטחון התזונתי של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם			
מעובד מתוך: סו א, בארי א"מ ופיטלסון ע (2025) [2].			
מדי ביטחון תזונתי	נושאים לטיפול מיידי	נושאים לטיפול בטווח הבינוני	נושאים לטיפול בטווח הארוך
הזמינות במישור הכלכלי-ארגוני	• חקלאות וייצור מזון • השחיקה במעמדה של החקלאות • החקלאות אינה נתפסת כמקצוע שיש לו עתיד ויקרה, ולכן בני הדור הצעיר אינם נוטים לבחור בו; עלות התשומות (קרקע, מים, שכר עבודה) • צמצום מעורבות הממשלה והסיוע הממשלתי לחקלאות • היעדר תוכנית לאומית למזון ולחקלאות הכוללת אסטרטגיות בנוגע לייצור מזון (ביטחון תזונתי, דמוגרפיה ורווחה, מסחר וכלכלה, קיימות)	• שרשרת המזון ותעשיית המזון • התרחבות הצריכה של מזון מעובד • אין די תמריצים לתעשייה כדי שתייצר מזון בריא ובר-קיימא • צורך לאזן בין סיוע לחקלאות המקומית לבין יצירת תחרות בשוק באמצעות יבוא מזון • טיפול לקוי בתחומים בעייתיים בייצור המזון בארץ ובשרשרת האספקה	• מחקר וביתוח; חדשנות והשקעות • ליקויים בתכנון הממשלתי, בסיוע למגזר הפרטי, לארגונים לא-ממשלתיים ולאקדמיה, ובשיתוף הפעולה עימם במחקר ובפיתוח וחדשנות בנושא מערכת המזון • סיוע לעסקים קטנים ובינוניים ולחקלאים קטנים • שיטות וטכנולוגיות באגרוטק, בממשקי חקלאות-סביבה וצמצום השפעות שינוי האקלים • מחקר המשמש יסוד למדיניות המתורגמת לעשייה
נגישות של משקי הבית	• מזון בריא ובר-השגה לכול • קרוב למיליון ישראלים חיים באי-ביטחון תזונתי; מחירי המזון גבוהים (מכפי יכולתן של קבוצות מעוטות הכנסה) • מוצרי המזון הבסיסיים המסובסדים אינם מזון בריא • אי-שוויון בנשיה למזון בריא בר-השגה, נחוצה התאמה טובה יותר לצורכיהן של קבוצות אוכלוסייה שונות	• אסדרת הסיוע במזון • חוצות גישה ברורה ודרכי פעולה באשר לאחריותה ולתפקודה של המדינה לסיוע במזון, ולכוננות ולמסוגלות של המגזר הפרטי ושל ארגונים לא-ממשלתיים לסיוע כזה • נחוצה חשיבה מחודשת על הקריטריונים לזכאות לסיוע במזון • נחוץ שיתוף פעולה עם רשתות סיוע אזרחיות בקבוצות חברתיות-דמוגרפיות שונות	• מסחר והפצה • מיעוט תחרות בשוק • ריכוזיות רבה בשוק • חוץ להדגיש יותר שיקולי קיימות בנוגע לשרשרת אספקת המזון (מרחקי ההובלה של המזון, רשתות אספקה מקומיות וכדומה)
צריכת מזון ברמה הפרט	• איכות המזון ובטיחותו • שיעורים גבוהים של השמנת יתר ושל סוכרת • אין די תשומת לב לערך התזונתי של המזון המוגש בבתי ספר ובמסדות ציבור; אי-שוויון באיכות הארוחות המוגשות לפי תוכנית ההזנה בבתי הספר • אין די תשומת לב לצריכת ויטמינים ומינרלים	• חינוך ומודעות לתזונה • טיפול בליקויים בחינוך בנושא תזונה ובהקניית ידע על תזונה לציבור • חיזוק הקשר בין החקלאות לחברה ולתזונה בריאה באמצעות חינוך במסגרת מערכת החינוך ובחינוך הלא פורמלי	• מניעת מחלות • נחוצות אסטרטגיות משולבות לטווח הארוך לשם מאבק בנת-תזונה, במחסור בוויטמינים ובמינרלים, בהשמנת יתר ובסיכון למחלות בשל תזונה ואורח חיים לא-בריאים • אתגרים במיזוג מידע ונתונים, במימון המחקר ובקביעת המדיניות
יציבות בטווח הקצר	• אחריות למזון • אין מחויבות פוליטית, תקציבית וגיבוש מדיניות בנוגע לסוגיות הקשורות למזון • סדרי העדיפויות בסוגיות המזון אינם מוגדרים; האחריות לביטחון תזונתי מפוצלת בין משרדי ממשלה, ולכל אחד מהם הגדרות משלו • מערכות המזון אינן משולבות בשדות אחרים	• מסד נתונים כלל-ארצי • אין די מידע על כלל מערכת המזון שהיה בו כדי לשמש יסוד לקביעת מדיניות על סמך נתונים	• מוכנות לאסונות • ישראל מדורגת נמוך בקרב מדינות ה-OECD בכל האמור בהיבטים של ביטחון תזונתי - משאבים טבעיים וחוסן (היערכות לשינוי האקלים, תלות במזון מיובא, לחצים דמוגרפיים וכדומה) • התוכנית הקיימת לאספקת מזון בעיתות חירום אינה נותנת מענים במצבי חירום ולצורך בהתאוששות
קיימות בטווח הארוך	• בזבח מזון יעדי ביטחון תזונתי בר-קיימא • אין טיפול שיטתי בקיימות במדיניות ובפרקטיקות חברתיות בנושא ייצור מזון וצריכתו • אין די שיתוף פעולה עם קבוצות בחברה האזרחית ובמגזר הפרטי לקראת כינון מערכת מזון בת-קיימא	• הערכת ההשפעות של המדיניות שנעשה • חוץ ניתוח של יחסי הגומלין של מערכת המזון עם מערכות אחרות; נחוצה התאמת יעדי מערכת המזון ליעדי האו"ם לפיתוח בר-קיימא • נחוצים קריטריונים ומדדים להערכת כל אחד מממדי הקיימות של מערכת המזון	• שינוי האקלים • נחוצה תוכנית לאומית למערכת מזון בת-קיימא שתקדם בעת ובעונה אחת עם כמה דברים: יעדי ייצור מזון במדינה בטווח הבינוני ובטווח הקצר, היערכות מערכת המזון לשינוי האקלים, ייצור מזון בר-קיימא, הפחתת צריכת חלבונים מן החי, הפחתת בזבז מזון, הקניית ידע לציבור וזמינות ידע ונתונים

טבלה 1

האתגרים ומיפוי הבעיות במערכת המזון, על פי מדדי הביטחון התזונתי של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם

מעובד מתוך: סו א, בארי א"מ ופיטלסון ע (2025) [2].

בדו"ח נבחנו הסוגיות הכרוכות בגיבוש מדיניות מזון. המלצות הדו"ח מתבססות על מתודולוגיה מדעית המשלבת את העקרונות והיעדים של האו"ם לביטחון תזונתי עם גישת "מערכות מורכבות מסתגלות". האתגרים והפערים הניצבים בפני מערכת המזון בישראל, וכך גם ההמלצות, מאורגנים בדו"ח לפי שלושה טווחי זמן: הקצר, הבינוני והארוך (טבלה 2). הדו"ח ממליץ על גיבוש תוכנית לאומית למערכת מזון חסינה ובת-קיימא בעלת תקציב ייעודי, שייקבעו בה תחומי התערבות ואחריות ברורים, ושיוגדו בה סמכויות ביצוע. על התוכנית הזאת צריך להיות מופקד כוח משימה בין-משרדי, בהובלת המטה לביטחון לאומי (מל"ל) בשיתוף פעלה הדוק עם משרד החקלאות וביטחון המזון ויחד עם משרדי הממשלה הרלוונטיים האחרים. במסגרת התוכנית זו הדו"ח ממליץ על שורת צעדים בטווח הקצר, הבינוני והארוך, ונביא את העיקריים שבהם.

בטווח הזמן הקצר:

- הכרה בחשיבותה האסטרטגית של החקלאות בישראל, סיוע בהתחדשות החקלאות ובהפיכתה לבת-קיימא וגיבוש אסטרטגיות ודרכי פעולה לחקלאות ולייצור המזון בארץ;
- קביעת דרכי פעולה לשיפור נשיגות המזון (היותו בר-השגה) ולהעלאת המודעות להשלכות התזונה על הבריאות;
- בחינה מחדש של מדיניות הסובסידיות והפיקוח על מחירי מוצרי מזון בסיסיים;
- קביעת דרכי פעולה למאבק בתחלואה הקשורה לתזונה;
- וידוא צריכת מזון בריאה, כולל מזון מזין בבתי ספר ובמוסדות ציבור;
- שילוב הרשויות המקומיות וארגוני החברה האזרחית בתהליכים לכינון מערכת מזון בת-קיימא.

בטווח הזמן הבינוני:

- מתן תמריצים חיוביים לייצור מזון בריא ובר-קיימא ותמריצים שליליים לייצור מזון בעיבוד יתר;
- נקיטת מדיניות המאזנת בין סיוע לחקלאות המקומית לבין תחרות בשוק המזון;
- איסוף והפצה של מידע הנוגע לתזונה ולמשטרי תזונה, בדגש על עידוד תזונה המבוססת על דיאטה ים תיכונית;
- גיבוש תפיסה ואסטרטגיה בדבר סיוע באספקת מזון לנזקקים והגדרת גבולות גזרה לפעולתם של המדינה, הארגונים הלא-ממשלתיים והמגזר הפרטי;
- הנהגת מדדים אחידים במערכת המזון וגיבוש קריטריונים ומדדים לבחינה של ממדי הקיימות;
- התאמת יעדי מערכת המזון הישראלית ליעדי האו"ם.

בטווח הזמן הארוך:

- גיבוש אסטרטגיות שמטרתן: א. חיזוק המחקר והפיתוח בתחומי המזון והחקלאות; ב. חיזוק הממשק ושיתופי הפעולה בין מחקר למדיניות; ג. תכנון ויישום של דרכי פעולה לצמיחה ולפיתוח במחקר ובטכנולוגיות; ד. הובלת יוזמות ומתן תמריצים לקידום השקעות וחדשנות וליצירת שיתופי פעולה עם המגזר הפרטי, האקדמיה וארגונים לא ממשלתיים; ה. הגברת החוסן הלאומי בתחום המזון נוכח הסיכונים המאיימים על הביטחון התזונתי (כגון תלות במזון מיובא ולחצים דמוגרפיים);
- יצירת איזון בין יבוא מזון לישראל לבין ייצור מזון בישראל ויישום אסטרטגיות ליצירת שרשרות אספקת מזון בנות-קיימא;
- כינון תוכנית מזון כוללת שתבטיח חוסן בעיתות חירום ותאפשר ליזום מענים גם בהתאוששות ממשברים (כגון מאגרי מזון ותשתית חלוקה ברחבי המדינה);
- גיבוש תוכנית לאומית לכינון מערכת מזון בת-קיימא בטווח הבינוני והארוך, והיערכות מערכת המזון לשינוי האקלים, בזבז מזון וכו'.

טבלה 2. ההמלצות למערכת מזון בישראל, על פי מדדי ביטחון המזון
סיכום המלצות הדו"ח עבור 15 שדות הפעולה, לפי ממדי הביטחון התזונתי של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם ובחלוקה לפי קדימויות בשלושת טווחי הזמן: המיידי, הבינוני והארוך. מעובד מחוך: סו א, בארי א"מ ופייטלסון ע (2025) [2].

ממדי ביטחון מזון	נושאים לטיפול מיידי	נושאים לטיפול בטווח הבינוני	נושאים לטיפול בטווח הארוך
הזמינות במישר הכלל-ארצי	- חקלאות וייצור מזון - חיזוק תפקידה האסטרטגי של החקלאות בישראל - חיזוק יכולת הקיום של החקלאות (שימור הקרקע, לימודי חקלאות מתקדמים) - חיזוק תפקידה של המדינה כמובילה וממסיעת (במחקר, בהדרכה ובמימון) - הכנות אסטרטגיות עבור החקלאות וייצור המזון בישראל כחלק מתוכנית לאומית מקיפה למזון ולחקלאות	- שרשרת המזון ותעשיית המזון - קביעת אסטרטגיות להגבלת התרחבות הייצור והצריכה של מזון בעיבוד יתר - עידוד ומתן תמריצים לייצור מזון בריא ובר-קיימא - יצירת מאזן בין סיוע לחקלאות המקומית לבין יצירת תחרות בשוק - בחינת בעיות והתערבויות אפשריות בכל ייצור המזון ואספקת המזון בישראל	- מחקר ופיתוח; חדשנות והשקעות - שיפור התכנון האסטרטגי במדינה, סיוע למגזר הפרטי, לארגונים לא-ממשלתיים ולאקדמיים, ושיתוף פעולה עימם בנושאים: א. מחקר ופיתוח וחדשנות במערכת המזון ב. טיפוח הקשר בין המחקר למדיניות ולעשייה ג. הקניית ידע טכנולוגי לחקלאים קטנים ובינוניים ד. שיטות וטכנולוגיות באגר-טק ובאגר-סביבה לצמצום ההשפעות של שינוי האקלים
נגישות של משקי הבית	- מזון בריא ובר-השגה לכול - קביעת אסטרטגיות בנוגע לסיוע במזון, לנשיגות ולעדי בריאות בקרב קבוצות אוכלוסייה הסובלות מאי-ביטחון תזונתי - הענקת סובסידיות למוצרי מזון בסיסיים בריאים שהמדינה מעודדת את צריכתם - עריכת מחקרים נוספים על א-השוויון בנשיגות של מזון בריא ובר-השגה, במיקוד המדיניות בצורכיהן של קבוצות חברתיות-כלכליות, תרבותיות ודמוגרפיות שונות	- אסדרת הסיוע במזון - גיבוש התפיסה באשר לאחריותה ולתפקודה של המדינה לסיוע במזון, ולנכונות ולמסוגלות של המגזר הפרטי ושל ארגונים לא-ממשלתיים לסיוע כזה - הערכה מחודשת של הקריטריונים לזכאות לסיוע במזון כדי שיהיו שקופים יותר, צודקים יותר וישמרו על כבוד האדם - הגברת מעורבותן של רשתות סיוע אזרחיות הפועלות בקרב קבוצות דמוגרפיות שונות כדי להגדיל את היקף הנהנים	- מסחר והפצה - יצירת איזון בין ייצור בישראל - קביעת אסטרטגיות להתמודדות עם הריכוזיות בשוק - קביעת אסטרטגיות להפיכת שרשרות אספקת המזון לבנות-קיימא (צמצום מרחקי הובלת המזון, העדפת רשתות אספקה מקומיות וכדומה)
צריכת מזון ברמה הפרט	- איכות המזון ובטיחותו - אסטרטגיות למאבק במחלות הקשורות לתזונה (בשל צריכת מזון בעיבוד יתר) - הבטחת חלוקה צודקת של מזון מזין בבתי ספר ובמסודות ציבור - שינוי המדיניות בתחום העשרת המזון	- חינוך ומודעות לתזונה - שיפור דרכי הקניית הידע לציבור בנושא מזון בריא והנהגת חינוך תזונתי בכל מערכת החינוך - עידוד החקלאות בישראל ועידוד הקולנייה המקומית ברוח הדיאטה הים-תיכונית	- מניעת מחלות - קביעת אסטרטגיות משולבות לטווח הארוך להתמודדות עם תת-תזונה, עם מחסור בוויטמינים ובמינרלים, עם השמנת יתר ועם תחלואה הנגרמת מתזונה ומאורח חיים לא-בריא - שיפור השיתוף והמיזוג של נתונים, מימון מחקרים וגיבוש מדיניות
יציבות בטווח הקצר	- אחריות למזון - השקת הכנות לתוכנית מזון לאומית עם תקציבים ייעודיים וסמכויות ביצוע - קביעת קדימויות, אבני דרך ותחומי אחריות במערכת המזון הלאומית - אינוור תחומים לשילוב תוכנית המזון הלאומית בעדי מדיניות ובצעדים מעשיים בתחומים אחרים	- מסד נתונים כלל-ארצי - איסוף נתונים בכל מערכת המזון כבסיס לגיבוש מדיניות המבוססת על מידע ועל נתונים - יצירת לוח מדדים מתואם במערכת המזון	- מוכנות לאסונות - הגברת המוכנות בתחום הביטחון התזונתי, המשאבים הטבעיים והחוסן (התלות ביבוא מזון, לחצים דמוגרפיים וכדומה) - הקמת תוכנית מזון משולבת לשעת חירום שתיועץ מענים בשעת חירום ותסייע להתאוששות לאחר מכן
קיימות בטווח הארוך	- בזבז מזון ועדי ביטחון תזונתי בר-קיימא - הכללת שיקולי קיימות באופן שיטתי במדיניות של ייצור מזון וצריכתו; הרחבת החקלאות בת-הקיימא, הפחתת צריכת בשר, צמצום אובדן מזון ובזבז מזון - עירוב הרשויות המקומיות, ארגוני החברה האזרחית והמגזר הפרטי בכינון מערכות מזון בנות-קיימא	- הערכת ההשפעות של המדיניות שנוקטה - ניתוח יחסי הגומלין של מערכת המזון עם מערכות אחרות והתאמת בחינת ההשפעה של מערכת המזון לעדי האו"ם לפיתוח בר-קיימא - קביעת קריטריונים להערכת כל ממד של קיימות במערכת המזון	- שינוי האקלים - גיבוש תוכנית לאומית למערכת מזון בת-קיימא שמתמודדת עם עדי ייצור מזון בישראל בטווח הבינוני ובטווח הארוך; היערכות מערכת המזון לשינוי האקלים; ייצור מזון בר-קיימא; הצורך בצמצום צריכת חלבונים מן החי; בזבז מזון והקניית ידע לציבור; זמינות של ידע ונתונים

טבלה 2

ההמלצות למערכת מזון בישראל, על פי מדדי ביטחון המזון

סיכום המלצות הדו"ח עבור 15 שדות הפעולה, לפי ממדי הביטחון התזונתי של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם ובחלוקה לפי קדימויות בשלושת טווחי הזמן: המיידי, הבינוני והארוך.

מעובד מתוך: סו א, בארי א"מ ופייטלסון ע (2025) [2].

מקורות

1. בארי א"מ. 2025. מצגת. מתוך הכינוס "אי-ביטחון תזונתי המגפה המתמשכת: לקראת מערכות מזון בנות קיימה בישראל". ירושלים, 31.3.2022.
2. סו א, בארי א"מ ופייטלסון ע. 2025. [לקראת מערכות מזון בנות-קיימה בישראל: ממדע למדיניות](#). ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

